

HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNING ZAMONAVIY JAMIYATDAGI HUQUQIY TIZIMINING MUHIM ELEMENTI SIFATIDA

Allaberganov Karimbergen

Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asosalari va huquq ta'limi kafedrası
katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatning ahamiyati huquqiy tizim kontekstida ko'rib chiqiladi. Muallif huquq tizimining muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishi uchun nafaqat aniq huquqiy normalarning mavjudligi, balki fuqarolarning huquqiy ongi va rivojlangan huquqiy madaniyati ham zarurligini ta'kidlaydi. Ishda huquqiy ongning fuqarolarning jamiyatdagi xulq-atvoriga ta'siri tahlil qilinadi, huquq tizimida ushbu elementning shakllanishiga yordam beruvchi yoki to'sqinlik qiluvchi omillarga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, qonun ustuvorligini ta'minlashda huquqiy madaniyatning o'rni, uni shakllantirish jihatlari va huquq tizimi samaradorligiga ta'siri maqolaning asosiy nuqtalari hisoblanadi.

Kalit so'zlar: huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquq tizimi, fuqarolik jamiyati, qonuniylik, huquqiy ongni shakllantirish, zamonaviy jamiyat.

ABSTRACT

This article examines the importance of legal consciousness and legal culture in the context of the legal system in modern society. The author emphasizes that for the successful functioning of the legal system, not only the existence of clear legal norms, but also the legal consciousness of citizens and a developed legal culture are necessary. The work analyzes the influence of legal consciousness on the behavior of citizens in society, and focuses on the factors that help or hinder the formation of this element in the legal system. Also, the main points of the article are the role of legal culture in ensuring the rule of law, the aspects of its formation and the effect on the effectiveness of the legal system.

Key words: legal consciousness, legal culture, legal system, civil society, legitimacy, formation of legal consciousness, modern society.

KIRISH

O'zbekiston jamiyatini samarali huquqiy tartibga solish davlatning rivojlanishi uchun juda muhimdir, chunki ijtimoiy munosabatlar barqarorlashtirishni talab qiladi. Ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish va rivojlantirishda maxsus huquqiy vositalar

va usullar katta rol o'ynaydi. Huquqiy tartibga solish zarurati ob'ektiv ravishda tuzilish va tartibga solishni talab qiladigan turli xil ijtimoiy munosabatlarni hisobga olgan holda yuzaga keladi. Huquqiy vositalar, ayniqsa xulq-atvorni tartibga solishga qaratilgan, jamiyatning rivojlanishi va faoliyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Huquqiy tartibga solishning ijtimoiy munosabatlarga ta'siri chuqur bo'lib, ularning rivojlanishi va ijodiy yuksalishiga yordam beradi. Huquqiy tartibga solishning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi esa ko'p jihatdan shaxslarning qonunning o'z hayotidagi ahamiyatini tushunishi, bilishi va qabul qilishi bilan bog'liq. Shunday qilib, huquqiy tartibga solishning ijtimoiy-psixologik tarkibiy qismi, xususan, huquqiy ong bu kontekstda hal qiluvchi o'rinni egallaydi [1].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Huquqiy ong psixologik tarkibiy qism sifatida turli ko'rinishlarga ega bo'lgan murakkab ijtimoiy hodisa sifatida tan olinadi, ulardan biri konstitutsiyaviy huquqiy onmdir [2]. Konstitutsiyaviy huquqiy ongni tekshirish bir necha sabablarga ko'ra muhim ahamiyatga ega.

Birinchidan, davlat rivojlanishining hozirgi bosqichi mamlakatimiz huquq tizimini modernizatsiya qilishni talab qiladi. Konstitutsiyaning rolini e'tirof etgan holda, milliy qonunchilikni uning tamoyillari asosida o'rganish va ijodiy takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Umuman olganda, konstitutsiyaviy huquqiy ong davlatimizda huquqiy tartibga solish mexanizmining ajralmas qismidir. Konstitutsiyada mustahkamlangan tamoyillarni e'tirof etish va ularga rioya etish davlatning ijodiy rivojlanishi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ro'yobga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu mamlakatimiz jamiyatida huquqiy va demokratik madaniyat rivojlanishining bebaho ko'rsatkichi bo'lgan konstitutsiyaviy huquqiy ongning paydo bo'lishiga asos yaratdi. Konstitutsiyaviy qoidalar, g'oyalar va tamoyillarning ta'siri birgalikda mafkuraviy qatlamni tashkil etib, huquqiy ongning ushbu ixtisoslashgan shaklini keltirib chiqaradi.

Bundan tashqari, konstitutsiyaviy huquqiy ong pozitiv huquqni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Inson manfaatlari, talablari va ehtiyojlari huquqiy normalarni yaratuvchilarning fikrlari, his-tuyg'ulari va qarashlari yuzaga keladigan jarayonni boshdan kechiradi. Huquqiy mafkura va huquqiy psixologiyani qamrab olgan huquqiy ongning ijodiy amalga oshirilishi pozitiv huquq tizimini vujudga keltiradi [4].

Huquqiy ongning oliy shakli sifatida konstitutsiyaviy huquqiy ong qonunni umumiy hayotga tatbiq etishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Jismoniy shaxslar har bir qonun qoidalari bilan tanish bo'lmasa-da, ularning harakatlari ko'pincha qonuniy

ko'rsatmalarga mos keladi. Shunday qilib, konstitutsiyaviy huquqiy ong darajasi yuridik ahamiyatga ega bo'lgan vaziyatlarda shaxsning xatti-harakatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi [5].

Konstitutsiyaviy huquqiy ong - bu mamlakatimiz Konstitutsiyasi qoidalarini bajarish uchun amaliy ehtiyojga asoslangan ixtisoslashgan tarmoq turi. Bu e'tirof qonun ijodkorligining natijasini inson huquq va erkinliklari eng yuqori qadriyatga ega bo'lgan huquqiy tizimni barpo etish ekanligini ta'kidlaydi.

Insonning xulq-atvori "huquqiy madaniyat" atamasi bilan qamrab olingan huquqiy ongning rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Huquqiy madaniyat jamiyat va davlatning huquqiy holatining «sifat»iga baho berish vazifasini bajaradi. Turli xil ta'riflar mavjud bo'lib, ularning ba'zilari huquq tizimining rivojlanishini, qonuniylik holatini, jamiyatning qonunga bo'lgan munosabatini, huquqiy savodxonligini va hatto jamiyatning huquqiy ongini o'z ichiga oladi [6].

Huquqiy madaniyatni huquqiy ongda, huquqiy tamoyillarni anglashda va idrok etishda ifodalangan, tizimlashtirilgan huquqiy hujjatlar majmui bilan bir qatorda qonun va huquqiy tartibga muvofiq belgilangan tartibda mustahkamlangan va amalga oshiriladigan huquqiy qadriyatlar tizimi sifatida kontseptsiyalash mumkin.

Huquqiy madaniyatni bir qancha muhim elementlar tashkil etadi, jumladan, intellektual moment, odamlarning konstitutsiyaviy va huquqiy normalar bilan tanishishi, ularni tushunishi va ixtiyoriy rioya qilishi [7]. Huquqiy tartibga solish mexanizmida huquqiy madaniyatning ahamiyati uning ijtimoiy tartibga solishning huquqiy shaklining barcha imkoniyatlarini ochib bera olishidadir. Shaxslar o'z burchlarini ongli va ixtiyoriy ravishda bajaradigan, qonunga hurmatni shaxsiy e'tiqod va odat sifatida tarbiyalaydigan samarali normativ va individual tartibga solish uchun yuqori huquqiy madaniyat zarur. [7].

Konstitutsiyaviy huquqiy ong va huquqiy madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish ularning huquqiy tartibga solish mexanizmidagi ahamiyatini tushunish uchun ajralmas hisoblanadi.

Konstitutsiyaviy huquqiy ong huquqiy tartibga solish mexanizmining ajralmas tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy munosabatlarga huquqiy ta'sir ko'rsatishning yagona bosqichidan tashqariga chiqadigan o'ziga xos rol o'ynaydi. U ushbu mexanizmning barcha boshqa elementlari - huquqiy normalar, huquqiy faktlar, huquqiy munosabatlar, huquq va majburiyatlarning bajarilishi, hatto mafkuraviy ta'sir ko'rsatish shaklini ham o'z ichiga oladi.

Konstitutsiyaviy huquqiy ongning mafkuraviy jihati davlat organlari tomonidan chiqarilgan huquqiy hujjatlarda rasmiy mujassam bo'lib, umuminsoniy majburiy huquqiy pozitsiya sifatida uning xarakterini shakllantiradi. Bu mafkuraviy tushuncha

konstitutsiyaviy qonunchilikni, asosiy huquq va erkinliklarni belgilovchi huquqiy normalarni, qonunlar va xalqaro-huquqiy hujjatlarni qamrab oladi. Bu davlat institutlarini har tomonlama tushunishga yordam beradi, ularni to'g'ri talqin qilish va qo'llashga yordam beradi. Binobarin, konstitutsiyaning mafkuraviy sohasi uyushgan jamiyatning turli ijtimoiy qatlamlari va qatlamlarini birlashtiruvchi ma'naviy va madaniy qadriyatlar yig'indisini ifodalaydi. U konstitutsiyaning jamoatchilik huquqiy ongiga integratsiyalashuvi va turli ijtimoiy kuchlar tomonidan qo'llab-quvvatlanishini baholash uchun o'lhagich bo'lib xizmat qiladi.

Konstitutsiyaviy huquqiy ongning ahamiyati shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi huquq va manfaatlar muvozanatini ko'rib chiqishda ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. U davlatda konstitutsiyaviy qonuniylik va tartibni mustahkamlashning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Huquqiy ong huquqiy tartibga solish mexanizmida sub'ektiv huquq va majburiyatlar huquqiy hujjatlarni, xususan, davlat faoliyatini tashkil etuvchi huquqni qo'llash hujjatlarini amalga oshirish orqali amalga oshirilganda singdiriladi. Bunday hokimiyatni qonuniy harakatlar orqali amalga oshirish faktik holatlarni baholashni taqozo etadi va bu jarayon huquqiy qoidalarni qo'llaydigan shaxslarning huquqiy ongiga tayanadi. Faktlarning huquqiy norma bo'yicha turkumlanishi huquq normalarini bajaruvchi shaxslarning huquqiy ongiga bog'liq.

Shaxsning huquqiy maqomi, konstitutsiyaviy qoidalarda ko'rsatilgandek, shaxs uni anglab, e'tirof etganda, ongli va ixtiyoriy harakatlarga aylantirib, o'z qarashlari, munosabati va xulq-atvorida namoyon bo'lganda hayotga kiradi. Konstitutsiyaviy normani tushunish va anglash shaxsning jamiyatdagi xulq-atvorini va boshqalar bilan o'zaro munosabatlarini shakllantiradigan aniq harakatlar uchun bevosita turtki bo'lib xizmat qiladi. Konstitutsiyaviy tamoyillarni tushungan shaxs o'z yo'lini tanlash erkinligini tan olgan holda ularni real vaziyatlarda qo'llashi mumkin. Shunga qaramay, amaliy voqelik ko'pincha farqlanib, fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatidagi kamchiliklarni ochib beradi.

Huquqiy bilimsizlik fuqarolar ongi va xulq-atvorida, ayniqsa, qishloq joylarda keng tarqalgan. Buzilgan huquqiy tushunchalar, konstitutsiyaviy huquq va majburiyatlarni yetarli darajada bilmaslik, ularni amalga oshirish qobiliyati keng tarqalgan. Mansabdor shaxslar tomonidan huquqiy qadriyatlar va tartib-qoidalarni qasddan mensimaslik bilan birga fuqarolarda nigilistik va qonunga qarshi ongni shakllantirish holatlari keng tarqalgan. Agar mas'ul davlat amaldorlarining o'zlari qonun talablarini buzsa, qonun nufuzi va hamma uchun umumiy qonuniylik tamoyiliga putur etkazsa, qonunlarga hurmatning buzilishi yanada kuchayadi. Bu

muammolar fuqarolarda ham umumiy, ham konstitutsiyaviy huquqiy ongning tarbiyalash qiyinligini ko'rsatadi.

O'zbek jamiyatida hamma fuqarolar ham mavjud huquqiy normalarning mafkuraviy mazmuni va maqsadi haqida to'liq tushunchaga ega emaslar. Ammo shunisi e'tiborga loyiqki, ko'pgina shaxslar huquqiy normalarning ichki ma'nosi haqida chuqur fikr yuritmasalar ham, huquqiy normalar talablariga qat'iy rioya qilishadi. Bu qonunga rioya qilishni ta'minlash vositasi sifatida huquqiy madaniyatning hal qiluvchi rolini ko'rsatadi.

Konstitutsiyaviy huquqiy ong va huquqiy madaniyatning huquqiy tartibga solish mexanizmi doirasidagi nazariy ahamiyati, ularning jamiyat hayotidagi o'rni mamlakatning asosiy qonuni sifatidagi Konstitutsiyaning o'ziga xos xususiyatlari bilan shakllanadi. Konstitutsiya asos qilib olingan g'oya va tamoyillar uning nazariy ahamiyatini belgilaydi. Fuqarolik jamiyatini barpo etish va huquqiy davlatni rivojlantirish uchun insonlar uchun mavjud huquq va imkoniyatlarni, ular qanday kafolatlanganligini, hayot sifatini tushunish zarur. Konstitutsiyaviy huquqiy ongning o'zagi ana shu konstitutsiyaviy qadriyatlarni anglash va e'tirof etish, ularni ham davlat, ham har bir shaxs hayotining mustahkam poydevori deb bilishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Абдулаев М.И. Теория государства и права: учебник для высших учебных заведений. — М.: Финансовый контроль, 2004. — 430 с.
2. Лазарев В. В. Социально -психологические аспекты применения права. — Казань, 1982. — С. 35—36.
3. Лукашева К.А. Социалистическое право и личность. — М., 1967. — 260 с.
4. Баринов Э.Э. Конституционное правосознание в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. — Ростов-на-Дону, 2001. — 23 с.
5. Кудайбергенов У. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2010 года в формировании конституционного правосознания граждан // Закон. — 2011. — № 6.
6. Кравец И.А. Формирование российского конституционализма (проблемы теории практики). — Москва — Новосибирск: ЮКЭА, 2002. — 473 с.
7. Лучин В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. — М.: ЮНИТИ -ДАНА, 2002. — 760 с.